

ВИСВІТЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Десять років, що минули після набуття Україною державної незалежності, дають підстави для осмислення певних здобутків в царині державно-церковних відносин, що склалися в умовах нових політичних реалій та визначення основних напрямів подальшого руху вперед. Сьогодні досить важко знайти опонента, який заперечив би помітні позитивні зміни в цій специфічній сфері суспільного буття. Про них переконливо свідчать і статистичні дані, якими апелює Держкомрелігій, і якісні зрушення в релігійно-церковному середовищі, і численні оцінки нового стану речей як вітчизняних, так і зарубіжних експертів-спеціалістів.

Все це дає підстави визнати, що нині ми маємо принципово нову ситуацію в духовному житті суспільства. За досить короткий відтинок часу відбулася переорієнтація свідомості мільйонів людей на ті світоглядні і морально-етичні цінності, котрі раніше відкидалися офіційною, загальнообов'язковою, тотальною ідеологією.

Українська держава твердо стоїть на позиціях максимального сприяння відродженню релігійно-церковного життя, неухильного забезпечення релігійної свободи. Це стосується в першу чергу визначення цивілізованого правового статусу Церкви та формування правового поля державно-церковних відносин. Нова Конституція і вся правова система, як виразники стану і прагнень суспільства, покликані створити умови для виправлення помилок і недопущення в майбутньому порушень свободи совісті – важливого елемента ідеологічної, морально-етичної, соціально-психологічної та духовної основи народовладдя.

Як суверенна держава, член Ради Європи, Україна приєдналася і бере участь в реалізації міжнародних угод з прав людини та захисту релігійної свободи. Пріоритетна роль при цьому належить зближенню національної правової системи з міжнародною, наданню на національному рівні демократичної спрямованості усьому процесу законотворення, включаючи і таку сферу, як державно-церковні відносини.

В сучасних умовах неухильне дотримання апробованих розвитком цивілізації визначальних принципів свободи совісті й віросповідань як важливого елемента загальнолюдських цінностей і невід'ємних прав людини є неодмінною ознакою демократичності суспільства. Для Української держави це є умовою її повноцінної інтеграції у міжнародну спільноту, запорукою незворотності політично-економічних реформ, а також одним із засобів досягнення внутрішньої стабільності, гармонії і злагоди в суспільстві.

Принципово нова атмосфера, що склалася у взаєминах між державою і церквою після унезалежнення України, суттєво позначилася на характері релігійного життя, надала потужного імпульсу процесові духовного відродження, який супроводжується відновленням релігійних інституцій, становленням соціальної, національно-культурної праці Церкви.

Незважаючи на певні економічні негаразди, відроджується храмове будівництво, відкриваються нові монастирі, духовні навчальні заклади, квітне сакральне мистецтво й архітектура. Безпрецедентного розвитку набула релігійна мережа. За кількістю релігійних організацій, рівнем їхньої інфраструктури Україна посідає одне з провідних місць в Європі.

В Україні нині діють понад 26 тис. релігійних організацій. Духовно-релігійним просвітництвом опікуються 22,6 тис. священнослужителів, яких готують у 130 духовних навчальних закладах. Активно функціонують 7,7 тис. недільних шкіл, які відвідують діти з сімей віруючих. Вони отримують знання не лише з біблістики, віровчення та культової практики, а й літератури, історії, фольклористики, навчаються музиці та співу. Справжніми центрами духовно-релігійного просвітництва і виховання стають монастирі (277), місії (214) та братства (55), чисельність яких зростає з кожним роком.

Переконливим свідченням реальної релігійної свободи в Україні є широка мережа періодичних релігійних видань. За роки незалежності вона збільшилась у 8 разів і складає на сьогодні 222 одиниці. Найбільше їх мають православні церкви – 89, в т.ч.: УПЦ – 64, УПЦ-КП – 18, УАПЦ – 7. Далі йдуть: УГКЦ – 24, п'ятидесятники та іудеї – по 19, харизматичні церкви – 17, римо-католики – 11, ЄХБ – 10, АСД – 7.

Аналіз засвідчує, що релігійні видання досить об'єктивно висвітлюють проблеми державно-церковних відносин, дають виважену оцінку розвитку релігійно-церковного життя, пропагують основи християнської етики, знайомлять читачів з історією та сучасною діяльністю церков і релігійних організацій. Значний обсяг публікацій в останні роки складають матеріали присвячені 2000-літтю Різдва Христового.

На сторінках релігійних видань знаходимо інформацію про діяльність Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, що була створена з ініціативи Президента України Л.Д.Кучми як дорадчий консультативний орган з питань державно-церковних відносин. Опубліковані звернення і заяви керівників церков із закликами до миру, єднання і злагоди, утвердження політичної стабільності та конструктивних дій на благо України і її народу.

Водночас в релігійних виданнях спостерігається тенденція до посилення міжконфесійної критики, що веде до загострення міжцерковних відносин і не сприяє екуменічному клімату в релігійному середовищі. Ця полеміка пов'язана, в основному, з такими чинниками як:

- а) міжправославне протистояння та негаразди;
- б) візит до України Папи Римського Івана Павла II;
- в) несприйняття так званих нетрадиційних релігій.

Про зміст таких публікацій красномовно говорять навіть їх заголовки, які досить прозоро нагадують колишню атеїстичну пропаганду (“У що вони вірять?”, “Путь к истине”, “Бережіться лжепророків”, “В омуті” тощо).

Як зразок неприпустимого у правовій державі розпалювання міжконфесійного протистояння може слугувати передрук “Антикатолицького катехизису”. Використовуючи догматичні розбіжності між віровченням католицької і православної церкви, ініціатори публікації, не беручи до уваги час видруку цього матеріалу (1916 р.) та його невваженість, вважали за можливе поширення подібної релігійної літератури, де віруючі-католики характеризуються “схизматиками” і “нехристиянами”. В цьому ж таки ряду стоїть і надруковане в “Православном собеседнике” (№ 3 за 2001 р.) інтерв'ю з приводу візиту до України Папи Івана Павла II, ряд інших публікацій, в яких в образливій формі висвітлюються міжправославні та міжконфесійні відносини.

Проведений аналіз свідчить, що релігійна проблематика розширює свій діапазон і на мережі світських мас-медіа, зокрема національних теле- та радіокомпаній. Це – безпосередні трансляції богослужінь у дні великих релігійних свят з православних, католицьких і греко-католицьких храмів; інтерв'ю з керівниками релігійних організацій, їхні виступи і заяви, прес-конференції тощо; щотижневі і циклові передачі “Благовіст”, “Українська церква: історія і сучасність”, “Воскресіння”, телепрограми “Свічадо”, “Духовні бесіди” та ряд інших рубрик і циклів інформаційно-аналітичного та оглядового змісту.

Ці програми в основному виважено, в контексті історичного і національного самоусвідомлення, висвітлюють історію та сучасне релігійне життя, стан діючих в Україні конфесій. Водночас їм не завжди вистачає екуменічної спрямованості та чіткої ідентифікації релігійних пріоритетів, що впливають на процес міжконфесійних відносин.

Абсолютна більшість телепередач, які безпосередньо готуються і передаються із Києва зарубіжними місіями і проповідниками, припадає на комерційні телеканали. Це трансляції зібрань церков “Перемога”, “Слово віри”, “Ковчег”, рекламні стрічки про місіонерську діяльність в Україні зарубіжних релігійних місій та окремих проповідників.

Ці телепередачі досить часто дисонують з традиціями, релігійною культурою, духовністю української людності, канонічно-суперечливі, не спрямовані на утвердження національної самосвідомості та екуменічної співпраці всіх українських церков. Їх характер іноді викликає певне заперечення як окремих громадян, так і керівників деяких вітчизняних християнських конфесій.

Аналіз засвідчує, що преса останнім часом найбільшу увагу приділяє ситуації, що склалася в українському православ'ї. Далі йдуть питання, присвячені майбутньому візиту до України Папи Римського Івана Павла II, діяльності УГКЦ, РКЦ, протестантських конфесій та гармонізації державно-церковних відносин. Держкомрелігій свого часу проаналізовано публікації на релігійну тематику 35 видань: 26 – центральних (“Урядовий кур'єр”, “Киевские ведомости”, “Вечірній Київ”, “Час/Time”, “Независимость”, “Київська

правда”, “Молодь України”, “Хрещатик”, “Сільське життя”, “Україна молода”, “Голос України”, “Демократична Україна” та ін.), 9 – регіональних (“Свобода” (Тернопіль), “Вільна Україна” (Львів), “Західна Україна” (Івано-Франківськ), “Молода Галичина” (Львів), “Слово” (Миколаїв), “Юг” (Одеса), “Кримська правда”, “Галичина” (Івано-Франківськ)). Значній частині цих матеріалів все ще притаманна слабка релігійнознавча професійність, тенденційна спрямованість, спроба фаворизації окремих церков, що, безперечно, не сприяє міжконфесійній злагоді.

З огляду на це, в 1998 році відбулось спільне засідання Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, Мінінформу та Держкомрелігій, на якому були розглянуті питання висвітлення у засобах масової інформації проблем релігійно-церковного життя. Сторони відзначили позитивну динаміку релігійної тематики на мережі національних теле- та радіокомпаній, в центральних і місцевих засобах масової інформації та зростаючу увагу до неї.

Водночас учасники засідання висловили занепокоєння конфесійною заангажованістю окремих видань, що провокує конфліктність у релігійному середовищі, зростанні літератури, відео- та газетно-журнальної продукції, що сприяє розпусті та насильству, негативно впливає на мораль суспільства.

Відзначаючи виключно важливу роль засобів масової інформації у формуванні міжконфесійного клімату в державі, віроповчальних принципів релігійних організацій для зміцнення гуманістичних засад суспільства, сторони домовились про здійснення конкретних кроків у напрямі: рекомендацій органам масової інформації щодо створення освітніх програм, які б охоплювали широке коло проблем міжконфесійних відносин, історії і життя релігійних організацій, у т.ч. національних цінностей розкривали б теологічні і світоглядні аспекти взаємодій таких суспільних інститутів як держава і церква, сприяли б духовній консолідації українського суспільства; створення мережі вітчизняних засобів масової інформації, що спеціалізувалися б на підготовці релігійних програм достатнього художнього рівня.

Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій підтримала заходи Мінінформу щодо поліпшення висвітлення в засобах масової інформації релігійно-церковного життя держави. Водночас конфесії, що представлені у Раді, рекомендували національним теле-радіокомпаніям відомих богословів, релігійних діячів та проповідників для участі у теле-радіопрограмах, зголосилися організувати підготовку кадрів теле- радіопроповідників у своїх духовних навчальних закладах та вивчити можливість створення міжконфесійної телестудії з випуску релігійних програм.

Була погоджена пропозиція щодо запровадження системи інформування журналістів, що спеціалізуються на релігійній тематиці, а також відновлення роботи постійно діючого семінару для представників центральних мас-медіа з проблем державно-церковних відносин. Члени ВРЦ висловили готовність взяти участь в інформаційній роботі серед журналістського корпусу та запропонували створити на одному із каналів УТ та українського радіо циклу передач «Релігія, Церква, Держава», які б репрезентували неупереджений, виважений погляд щодо ролі релігії і церкви у суспільному житті, несли до широкого загалу ідеали миру, гуманізму і злагоди, сприяли консолідації суспільства на основі міжконфесійного братнього діалогу. Всі ці домовленості були зафіксовані відповідним Меморандумом трьох сторін.

Проте реалізація зазначених намірів не принесла в повній мірі очікуваних результатів. Проблеми залишаються. На наш погляд їх вирішення залежатиме від врахування наступних чинників:

1. Інформаційний простір України повинен бути контрольованим державою і закритим для передачі публікацій, які наносять шкоду здоров'ю та моральності населення, не відповідають основним принципам свободи світогляду і віросповідання, гарантованим Конституцією України та Законом України “Про свободу совісті та релігійні організації”.

2. Проблема використання інформаційного простору з метою релігійного проповідництва вимагає відповідального розгляду з урахуванням фактору багатоконфесійності. В зв'язку з цим доцільно розглянути це питання з членами ВРЦ і, можливо, за їхньою участю створити відповідну дорадчу комісію при Національній теле-радіокомпанії.

3. Тенденція посилення міжконфесійної критики, що веде до загострення міжцерковних стосунків, спроби обґрунтувати і закріпити за тією чи іншою конфесією “традиційну канонічну територію”, намагання надати пріоритетний статус одній церкві як національно-державній слід розцінювати як такі, що суперечать основним положенням Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”. У засобах масової інформації ці питання повинні висвітлюватися кваліфіковано, об’єктивно і дохідливо, з урахуванням їхньої вагомості і делікатності у міжконфесійних відносинах.

4. З метою підвищення дієвості й об’єктивності масової інформації при висвітленні проблем духовності, міжконфесійних відносин, державно-церковної політики, тенденцій і процесів, які відбуваються в церковно-релігійному середовищі, було б доцільно періодично за участю журналістів, які спеціалізуються на релігійній тематиці, науковців-релігієзнавців і фахівців Державного комітету України у справах релігій здійснювати періодичні огляди матеріалів засобів масової інформації з цих питань та розсилати їх для врахування в роботі до редакцій, які готують релігієзнавчі передачі і публікації.

5. На базі Державного комітету України у справах релігій створити постійно діючий консультативний пункт для фахівців, які висвітлюють проблеми духовності, релігії і церкви.

В.Карпенко (Київ)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: ВІД ЄДНОСТІ ЦЕРКВИ ДО ЄДНОСТІ НАЦІЇ

Якщо найбільша Божа кара для людини – позбавлення розуму, то для народу – позбавлення єдності. Прикро, але український народ нині роздрібнений і роз’єднаний як організаційно (на майже шість десятків політичних партій), так і духовно (на безліч релігійних конфесій та сект). Ще прикріше, що, відзначаючи 2000-ліття Різдва Христового замість єдиної православної Церкви маємо три відгалуження православ’я, одне з яких підпорядковане Московській Патріархії. Чи варто доводити, що такий різнобій у духовному житті аж ніяк не цементує націю, розслаблює волю народу?

Останнім часом стало модно відділяти Церкву від політики. Це до певної міри справедливо, якщо мається на увазі, що Церква не повинна безпосередньо втручатися у політику, а політики не мають нав’язувати Церкві свої погляди. Однак за великим рахунком духовна сфера суспільства тісно пов’язана зі сферою політичною. Адже впродовж двох тисячоліть в усіх країнах Церква і держава не тільки взаємодіяли, а й взаємно проникали одна в одну. І чим тісніші були ці взаємодія і взаємопроникнення, тим могутнішими ставали держави.

Всі біди України якраз починаються з тих часів, коли Церква втратила стрижневу позицію в Київській Русі і не змогла подолати князівських міжусобиць. У результаті спочатку була втрачена українська державність, а потім – й українська Церква.

Візьмемо сьогоднішній день. Маємо такі сумні, на жаль, реалії. Наш Президент, проголошуючи правильні слова про необхідність єдиної православної помісної Церкви, не зауважує на головному – що ця Церква має бути не тільки єдиною, не тільки православною, не тільки помісною, а ще й **українською**. Підтримується негласно Церква чужої держави в державі Українській. Словом, якщо поміркувати, то українська спільнота розпорошується, роз’єднується, роздрібнюється цілеспрямовано і наполегливо за двома векторами – організаційно та духовно.

Отут постає ще одне, чи не найголовніше, питання: яку позицію займають в усьому цьому засоби масової інформації, які можуть – і повинні – бути найдієвішим фактором у формуванні національної свідомості, утвердженні ідеології Української національної держави. Здається, виключну роль у впливі на суспільні настрої і громадську думку телебачення, радіо, преси першими збагнули не українські державники, а українофоби і противники нашої самостійності. Тому водночас із проголошення незалежності розпочався зовні не дуже помітний, але планомірний і послідовний наступ на наш національний інформаційний простір. На сьогодні, на жаль, Україна його значною мірою втратила.